

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՐՈՅԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ՝

ԻԱ.

Այսատուրքիւնը վաճառք մ'է որոյ գինն անկարելի է ըստ կամս որոշել:

Ատեանը Մուլէն-Ժոլիի աղօրապանը սպանողը մահուան դատապարտելով՝ միանգամայն որոշեր էր որ գլխահատութիւնը քաղքին վաճառանոցին գըլխաւոր տեղւոյն վրայ կատարուի, ուր որ եղեւնը գործուեր էր. բայց դատապարտեալը բարձրագոյն ատենի դիմած ըլլալով՝ պէտք էր սպասել նոյն ատենին վճռոյն, որ շատ չէր կրնար ուշանալ. ժողովուրդն անհամբերութեամբ կատարմանը կը սպասէր:

Առաջիկայ համախմբութեան նախընթաց շաբթուն վերջերը աղերսագրին մերժուելուն լուրը քաղաք հասաւ, տարածուեցաւ գրեթէ ելեկտրական արագութեամբ շրջակայ հասարակութեանց մէջ. ուստի շաբաթ օրը՝ որ վաճառահանդիսին օրն էր՝ կը կարծուէր թէ գլխատումը պիտի կատարուի և անբաւ բազմութիւն խռնուած էր: Այս անյադ կրիւք ամբոխը վազեր էր ներկայ գտնուելու տեսարանի մը, որ բարեբաղդաբար բնակչաց մեծ մասին համար նոր բան էր:

Ժողովրդեան ակնկալութիւնը՝ պարապ ելաւ, դատապարտելոյն աղերսագրին մերժուելէն ետքը ազատելու վերջին փորձ մ'ալ ըրած ըլլալով թախանձանաց գրով. ուստի գլխատումը թողուեր էր ինչուան որ վերջին բողոքոյ ատեանն ալ իր որոշումն ընէր, և յաջորդ շաբաթ օրուրնէ առաջ չէր կրնար կատարուիլ: Տիւբրէ ուրախութիւն ցուցուց, մինչդեռ նախընթաց օրը շատ վշտացեր էր տեսնելով անբաւ բազմութիւն ժողովրդեան մարդու մը մահուան

վազելը, իբրեւ թէ ձրի խաղի տեսարան ըլլար. ուղեց ատելի սովորութեանս դէմ կռուիլ՝ որ տգիտութեամբ և իբրեւ հետք բարբարոսութեան դրոշմեալ է հանգստասէր ժողովրդեան սրտին մէջ:

— Բարեկամքդ իմ, ըսաւ դարձեալ ունկնդրացը՝ խօսակցութիւնն սկսելով, երէկ մեծ ցաւ կը զգայի սրտէս քաղքին փողոցներուն մէջ խռնուած անհուն բազմութիւնը տեսնելով. ուր կ'երթային. վաճառահանդիսի չէ, վասն զի հոն ուրիշ շաբաթ օրերէ աւելի բան չկար և մեծ տուրեառ չեղաւ. ինչո՞ւ ուրեմն դէպ 'ի հոն կը ձգուէին. պէտք է ըսել. թշուառի մը սպանուելուն դիտող ըլլալու որ եղեւամբը սոսկալի հաշիւ տալու պարտք ունի մարդկութեան և Աստուծոյ, բայց որ մարդու և քրիստոնէի բնադրոշմը կորսնցուցած չէ: Մարդկային դատաստանն իւր վճիռը տուած է, և հիմա առջնիս է մարդ մը, եղբայր մը, որուն տանջանքը պէտք է ծանրացնել՝ ամօթ համարելով զայն տեսնելու փութալը:

— Բայց, պարոն, ըսաւ հանդիսականներէն մէկը, որուն անունն յիշելն աւելորդ է, — որովհետեւ օրէնքը կ'ուզէ որ գլխատութիւնն հասարակաց առջև ըլլայ՝ անշուշտ անոր համար է որ ժողովուրդն ալ ներկայ գտնուի:

— Տարակոյս չկայ, յարեց Տիւբրէ, թէ օրէնքը կ'ուզէ որ գլխատութիւնը հասարակաց հրապարակի մէջ ըլլայ. բայց օրինաց վախճանն ինչ է յանցաւորը դատապարտած ժամանակ. վրէժ խնդրել չէ, որովհետեւ ընկերութեան վրէժը չառնըցուիր. այլ կ'ուզէ յանցաւորը պատժելով փրկաւէտ երկիւղ ազդել անոնց՝ որ կրիւք կրնան նմանող ըլլալ չարագործաց: Արդ որպէս զի դատապարտութիւնն ազդու ըլլայ՝ պէտք է համոզուինք թէ այնպիսիք իրաւցնէ կը պատժուին. հրապարակաւ գլխատութիւնը միակ միջոց է ոճրագործները սոսկացնելու ամեն տարակոյս փարատելով մտքերնէն:

Բայց օրէնքը կը հրաւիրէ ամեն մէ-

1 Տես Հտ. 1. երես 245:

կերնիս գալու ապահով ըլլալու այս բա-
նիս . ոչ երբեք . և որովհետեւ չհրաւի-
րեր , մենք չբարբարոսանանք երթալու
ճարակելու տեսարանով մը՝ որուն սոսկ
մտածութիւնը սարսափ պէտք է ազ-
դէ : Ինչ կ'երթաք ուրեմն ընելու դի-
զուելով տանջանարանին տեղ և կամ
ուսկից որ պիտի անցնի չարագործը .
արդեօք իր տանջուելովը զուարճանալ
կ'ուզէք , կամ հոգեվարքը տեսնել , և
կամ 'ի քաւութիւն յանցանաց արիւ-
նը թափելը և դահճին երկաթին տակ
զլխոյն թաւալիլը . բայց այսպիսի մտա-
ծութեան ստուերն իսկ քսմնելի է , և
աւելի կ'ուզեմ հաւտալ թէ այնպիսեաց
երթն անխորհուրդ հետաքրքրութեան
հետեանք էր :

Ներեցէք այսպէս խստիւ խօսելուս .
սակայն երէկ քաղքին մէջ տեսած ամ-
բոխիս մէջ կը ցաւիմ որ բաւական ան-
ձինք ալ Միրըպոյէն կային . ևս առա-
ւել վշտացայ տեսնելով որ կանայք ալ
իրենց բնութիւնը մոռցած՝ որ կանանց
սեռին սեպհական տուրքն է , եկեր էին
հանդիսատես ըլլալու այս սոսկալի տե-
սարանին . և որ մեծն է՝ տեսայ հայրեր
ու մայրեր որ տղաքնին բերեր էին՝ չը-
վախնալով որ անոնց սրտին մէջ մարեն
մարդկութեան զգացմունքը , բերելով
զանոնք իրենց մէկ նմանին սպանու-
թեանը՝ իբրեւ 'ի հանդէս տօնավաճառի :
Սոսկ մտածելով իսկ մարդուս սիրտը զայ-
բացմամբ և տրտմութեամբ կը լեցուի :

Կարծեմ թէ , բարեկամքդ իմ , այս
հետաքրքրութեան մրշափ տմարդի և
բարբարոսական բան ըլլալը խորհրդ-
գածելս միայն բաւական է . կը համա-
րիմ թէ ոչ դք ձեզմէ ներկայ պիտի
գտնուի մօտ՝ օրերս ըլլալիք գլխատու-
թեան , և ոչ նոյնպիսի առթից . և թէ ա-
մենայն ջանիւք պիտի բռնէք զանոնք՝
որոնց վրայ աղքեցութիւն կամ իշխա-
նութիւն կարող էք բանեցընել :

— Կը խոստանանք , աղաղակեցին
միաձայն ամենայն ունկնդիրք :

— Անշուշտ եմ ձեր խոստմանը վը-
րայ , բարեկամքդ իմ . և արդ դառնանք
մեր խօսակցութեան նիւթոյն :

Ապացուցի ձեզի թէ աշխատութիւ-
նը վաճառք է , և թէ բանուորն ու գոր-
ծաւոր մէկմէկու նկատմամբ են ծախող
և դնող աշխատութեան . պէտք է հիմա
ցուցընեմ թէ աշխատութիւնն ալ ինչ-
պէս այլ ամենայն վաճառք՝ ընծայողու-
թեան և խնդրողութեան ընդհանուր օ-
րինաց ներքե են . որով որչափ խնդրո-
ղութիւնը շատ է՝ այնչափ ալ դինը կը
նուազի . ընդհակառակն որչափ սակա-
ւագիւտ ըլլայ՝ այնչափ ալ սուղ կ'ըլլայ
դինը :

— Բայց , խորհրդածեց Լէոնարտ ,
ինծի կ'երևայ թէ զուրցածնուդ կերպը
սովորական զուրցուածին հակառակն
է . որովհետեւ ըսածնուդ համեմատ
ճարտարագործութեան մէջ աշխատու-
թիւնն այնչափ առատ ու շատ պիտի
ըլլայ՝ որչափ շատ գործաւորք ներկա-
յանան տեսարց և անոնք ալ նոյն ժա-
մանակ կարենան գործածել . ընդհա-
կառակն՝ սակաւագիւտ պիտի ըլլայ և
շատ պիտի փնտրուի՝ որչափ որ ըլլուե-
լիք գործոյն քիչ աշխատաւորք ներկա-
յանան : Ասիկա ընդհանուր զուրցուա-
ծին հակառակն է :

— Չեմ ժխտեր , Լէոնարտ , և շատ կը
վախեմ որ սովորական սխալ խօսա-
կցութենէ պատճառեալ են հիմակուան
ժամանակիս մոլար կարծիքը . սակայն ,
ըսէ ինծի , այս երկու զուրցուածքէն ո՞րը
ճշդագոյն կ'երևի քեզ :

— Հրամանքինդ . իրը լաւագոյն կը
հասկըցուի , գործաւորն ամենայն վի-
ճակի աշխատաւորաց նման կ'ըլլայ :

— Իրաւունք ունիս , Լէոնարտոս . բայց
յուսալով որ այս ճշմարիտ զուրցուածքն
ընդհանուր ընդունելութիւն գտնէ , ար-
գեք չկայ որ մենք սովորական զուր-
ցուածքը բանեցնենք՝ երբ ներքին ի-
մաստն աղէկ կը հասկընանք . ուստի
կրնանք շարունակել ու ըսել , թէ աշխա-
տութիւնն առատ է՝ երբ գործաւորք շատ
աշխատութեան նիւթ կ'ունենան և կը
փնտրուի աշխատութիւննին . և ընդ-
հակառակն սակաւագիւտ է՝ երբ գոր-
ծաւորք ստիպեալ են աշխատութիւն
փնտրուելու : Յայսմ մասին վճարմանց

բարձր գինն աշխատութեան առատութեան և ընծայութեան համեմատ է, և սակաւագին ըլլալը՝ խնդրուելուն և սակաւագիւտ ըլլալուն համեմատ. այսու զուրցուածքն յեղաշրջեալ է, բայց երբեմաստը մեզի յայտնի է՝ իրին էութիւնը չիփոխուիր: Տեսնենք հիմա թէ ինչ կը հանդիպի, ուստի՝ ի հիմանէ սկսինք:

Գիտէք որ մարդս աշխատութեանն արդեամբը կ'ապրի. երբ նախընթաց աշխատութեանն արդիւնքը չափ մը ժամանակէ աւելի չիբաւեր, առօրեայ աշխատութեանն անստոյգ արդիւնքէն ստիպեալ է իր կերակրիկը ճարել. այս է մարդկանց ընդհանուր վիճակը վայրենութեան մէջ. նոյնը կ'ըլլար անոնց ամենուն քաղաքականացեալ վիճակի մէջ՝ որ հօրերնէն բան մը չեն ընդունած և կամ բան չեն դիզած, եթէ այլոց աշխատութեան ամբարած արդեանց նըպաստը չունենային, այսինքն է դրամագլուխ, որ ըստ առատ ըլլալուն՝ չունեցողաց ապրուստը կ'ապահովցընէ:

Այս բանս ձեռք կը բերենք ընկերելով դրամագլխոյն զաշխատութիւն. առանց աշխատութեան՝ դրամագլուխն անբեղուն կը մնայ. աշխատութիւնն ալ բան չիկրնար ընել առանց դրամագլխոյ, որ իրեն նիւթ կու տայ բանելու և գործիք՝ որոնցմով կը գործէ: Ուրեմն դրամագլուխ և աշխատութիւն մէկմէկու անհրաժեշտ կարևոր են. շահերին փոփոխակի և սերտիւ միացեալ է. միոյն փնասակար եղածը միւսոյն ալ կը փնասէ. ուստի առաջին քայլէն շահուց այս հաւասարակցութիւնը կը գտնենք զոր չեն ճանչնար երբեք տեալք և գործաւորք:

— Կ'ըմբռնեմ, ըսաւ լէոնարտ, շահուց հաւասարակցութիւնն այս իմաստով՝ թէ դրամագլուխն ու աշխատութիւնը առանց մէկմէկու չեն կրնար բան մ'ընել. բայց նոյն կախումը չունին մէկմէկէ. որովհետեւ գործաւորք շատ աւելի կախումն ունին դրամատերերէն քան թէ դրամատերք գործաւորներէն. անօթի եղողը չիկրնար սպասել անոր պէս որ սոսկ շահ ընել կ'ուզէ:

— Դիտողութիւնդ ճիշդ է, լէոնարտ. աշխատութեամբն ապրող գործաւորը չիկրնար սպասել, և կը մեռնի եթէ երկայն ժամանակ աշխատութիւն չունենայ. դրամատէրը նոյն վիճակի մէջ չէ. եթէ դրամագլուխը չշահեցնէ՝ ըրած կորուստը կրելի է քան զառաջնոյն: Ստակի քսակը ստամոքսէն աւելի համբերող է. այս է հարստութեան օգուտը:

Սակայն գործաւորին այս շահս չունենալուն տեղը կը բռնէ ապահով ոռոգիկ ունենալն և առանց յապաղման ընդունիլը. այսու դրամատէրն ու գործաւորը կը միացընեն՝ մէկն իր դրամագլուխը, միւսն աշխատութիւնը, որով վաճառք առաջ կը բերուին. որոնք դրամագլխոյ և աշխատութեան արդիւնք ըլլալով՝ դրամատիրոջ և գործաւորին հասարակաց ստացուածքն են, և զորոնք շահ ընելու համար՝ պէտք է ծախել. սակայն գործաւորք իրենց վիճակովը կարող չեն սպասելու, որ կրնայ վեց ամիս՝ տարի մը և շատ անգամ աւելի ալ ուշանալ, և երբեմն նաև անշահ ալ կ'ելլեն. ասոր համար գործատէրը վաճառքին մասը ոռոգիկ ձևով կը վճարէ իրենց, և սովորաբար ապրանքին ամբողջապէս լմրննալէն շատ առաջ կը վճարէ. որով վաճառքին բնիկ տէրը սոսկ ինքը կ'ըլլայ, վրան առնելով անվաճառութեան ձախորդութիւնները, և գործաւորներն ամեն վտանգէ ազատելով:

Ուրեմն ռոձիկն ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ այս կերպով առ գործաւորն վճարեալ մասն իր գործած ապրանքին: Յայտնի է թէ սովորական ժամանակի պարագայից մէջ այս մասս ապրանքին աժէքին ոչ երբեք կրնայ հաւասարիլ. ապա թէ ոչ դրամագլխոյն բան չէր մընար, և դրամատէրը գործելէ պէտք էր դադրեր:

— Բայց ո՞վ է որ կ'որոշէ այդ մասդ, հարցուց լէոնարտ:

— Գործատիրոջ և գործաւորին միաբան հաւանութենէն կը կախուի. և աղէկ հասկընալու է որ ոչ ոք կրնայ երկու մասին իրաւանց մէջ միջամուտ ըլլալ:

— Իսկ արդ, յարեց լէոնարտ, որովհետեւ գործաւորն աւելի պէտք ունի աշխատութեան քան զգործատէրն, ուրեմն փնտսով կ'ելլէ՝ ստիպուած ըլլալով գործատիրոջ կամացն յարմարիլ:

— Ասանկ կրնար ըլլալ, լէոնարտ, եթէ գործաւորը գործատիրոջ պէտք չունենար, չատանգամ նաեւ իբրեւ օրէնք անոր կամքը բռնադատուած ըլլալով կատարելու. սակայն ռոճկաց զինը քանի մը պայմանաց ներքեւ է, զոր ոչ ոք կարող է փոխել ըստ կամս:

Աշխատութիւնը ծառայութիւն ըլլալով և ռոճիկն անոր զինը, ռոճիկն առաւելութիւնը կը կախուի 'ի հարկէ եղած ծառայութեան արժէքէն. այս է առաջին պայման: Այլոց յանձնարարական գործերը վրան առնողը՝ որ տեղէ տեղ ծրարներ կը տանի կը բերէ, գործաւոր մը որ միայն որմնադրութիւն գիտէ ընել, չափաւոր բանուոր մը՝ խեղճ ռոճիկ կ'ընդունին, չատանգամ ոչինչ աւելի քան քրառասուն կամ զյիսուն ռոք օրը. իսկ մեքենագործք, ձուլիչք՝ որ կաղապարներ կը շինեն, քանդակիչք՝ 4-8 ֆրանգ վճարք ունին. և ուրուագրողք՝ անդրիագործք, մետաղի վրայ փորագրութիւն ընողք՝ չատ աւելի գումար կը շահին, որք ըստ անձանց ճարտարութեանը, տասը՝ քսան ֆրանգէն՝ ինչուան քրառասուն կրնան շահիլ:

Եթէ բեռնակրաց և գործաւորաց պէս դիւրաւ գտնուէին ձուլելու և քանդակելու յարմար անձինք՝ վճարքնին այսպէս եւելօք չէր ըլլար. ընդհակառակն, եթէ բեռնակիրը և գործաւորը ձուլողաց և քանդակողաց պէս դժուարաւ գտնուէին՝ անոնց նման կ'ըլլար վճարքնին. բայց որովհետեւ ոմանց աշխատութիւնն աւելի խելք կը պահանջէ՝ այնպիսիք սակաւագիւտ են և աղէկ վարձք ունին:

— Սակայն ամենայն ոք նոյն պէտքն ունի, ըսաւ Պօղոս Պուադար. չե՞նք կըրնար պահանջել որ գոնեաւ ամենքն ալ պատշաճ ռոճիկ մ'ունենան:

— Նախ պէտք է աղէկ հասկընալ թէ ինչ է պատշաճ ռոճիկը. քիչ ատե-

նէն նոյն խնդրոյն մէջ կը մտնենք: Բայց ենթադրենք թէ յօրինաց ստիպուին ամեն բանուոր ու գործաւոր բանեցնողք իբրեւ առաջին կարգի ճարտար առուեստագործաց պէս վճարելու այնպիսեաց. այս օրինաց միակ հետեանքն այն կ'ըլլայ որ առաջիկաներն ալ չգործածուին: Եթէ գործաւորի մը աշխատութիւնը քրառասուն ռոք կ'աժէ՝ այն գործատէրն որ հարկը գործաւոր կը բանեցնէ և յօրինաց ստիպեալ է մարդ զլուխ 3 ֆր. վճարելու, հարկ կ'ըլլայ որ թողու գործը, չիկարենալով ստիպել զհասարակութիւնն որ ապրանքին աժէքէն աւելին վճարեն:

Միւս կողմանէ՝ եթէ բռնաւորական օրէնք մը ապահովցընէր զբեռնակիրը՝ բանուորն ու գործաւորը, թէ նոյն վրճարքը պիտի ունենան ինչ որ մեքենագէտը՝ ձուլողն ու քանդակողը, այս վերջիկներս ետ կը կենային իրենց արուեստէն: Աշխատութիւննին արդարեւ իսկ դժուարին է, և եթէ առանց նեղութեան աշխատողներէն աւելի վճարք չունենան, դիւրագոյն գործոց ձեռք կը զարնեն: Այսու քանի մը արուեստից մէջ աշխատաւորաց սակաւութիւնն և քանի մը այլոց մէջ առատութիւնը՝ հանդերձ ամենայն օրինօք՝ անհետ կ'ընէին ըստ կամս հաստատել ուղուած հաւասարութիւնը: Դժուարագոյն արուեստից մէջ աշխատողք պակսելով՝ պէտք ունեցողներն 'ի հարկէ աւելի գին պիտի վճարէին. ընդհակառակն այլոց մէջ գործաւորաց շատութեամբն անկարելի կ'ըլլար զամենքն ալ զբաղեցնել. գործ չունեցողներն որ և իցէ գնով կ'ընտրէին աշխատիլ՝ քան թէ անօթի մեռնիլ, դրուած օրինաց պահպանութիւնը պահանջելով: Նախանձորդութեամբ ամեն բան առաջին կերպին կը վերածուէր. սակայն եղած ժամավաճառութեան պատճառաւ ընդհանուր խառնակութիւն կը ծագէր, աշխատութեան ընդհատութիւն և բերոց ու վաճառուց նուազումն. ամենքը կը նեղուէին: Ահա ինչ որ կը շահինք բնութեան օրէնքէն բռնի հեռանալով:

— Ո՛չ դը ուրեմն, ըսաւ Անդրէաս, ի բաւուր ունի այնպիսի գին կտրելու ոռճկաց՝ որ միշտ արդարացի վարձք ըլլայ:

— Հասարակաց է միայն այս իրաւունքն, Անդրէաս, որ վաճառուց իբրեւածէք տուած վճարմամբը՝ գործողներուն տրուելիք ոռճիկը կ'որոշէ: Եթէ անիրաւութիւն է ստիպել զգործաւորն որ աշխատութեան ածած գինէն պակասով գոհ ըլլայ, նոյնպէս է նաեւ ջանալ աւելի վճարել տալ հասարակաց քան որչափ տրամադրեալ են տալու: Ծառայութեան ածէքը կը կախուի գործողին կրած նեղութենէն և ընդունողին կարօտութենէն. եթէ մէկը մեզի վճարել տալ կ'ուզէ ապրանքի մը համար քան որչափ կ'ածէ մեզի համար նոյն ժամանակ՝ ետ կը կենանք առնել, և արդիւնաբերութիւնն՝ այսինքն աշխատութիւնն և ևս կը նուազի:

— Ըսել է թէ, ըսաւ Լէոնարտ, ոռճկաց վարձատրութիւնը բոլորովին ինքնակամ է. ամենեին բանի մը վրայ հաստատուած չէ:

— Յար և նմա որ և իցէ վաճառուց. անկարելի է անփոփոխելի հաստատութիւն տալը, վասն զի աշխատութեան ածէքը կախումն ունի անթիւ պարագաներէ, որոնց մէջ նախ առաջին համարելու է որ և իցէ աշխատութեան համար պէտք եղած տաղանդը, յետոյ ընդ մէջ ընծայողութեան և խնդրողութեան եղած վերաբերութիւնը:

— Սակայն, կցեց Լէոնարտ, շատ ճարտարագործութեանց մէջ առ ձեռն աշխատութեան մաս մը կայ որ առանց մեծ յաջողակութեան կը կատարուի. այս աշխատութիւնը՝ որուն զրեթէ ամենայն մարդիկ կարող են, բազմութեան ձեռաց կարօտ է, եթէ երկրագործութեան և եթէ արուեստական ճարտարութեանց մէջ. և ինծի կ'երևայ թէ զրեթէ հաստատուն ածէք ունի, որովհետեւ սոսկ բնական ոյժ կը պահանջէ՝ զոր ամենայն մարդիկ ունին. չկայ ուրեմն բան մը որով այս աշխատութեան գինը կտրուի:

— Ձեռագործական աշխատութիւնը՝

զոր գործաւորաց մեծ մասը կարող է կատարելու, յարեց Տիւրքէ, արդարեւ գլխաւոր կէտ է որուն վրայ կը հողովին ամենայն ճարտարակերտից ոռճիկք. արդ սովորական ժամանակ և իրաց ազդեցութեան զօրութեամբ՝ այս աշխատութեան ոռճիկն որոշեալ է, որովհետեւ պէտք է մարդուս ապրուստին համար. ոչ երբեք կրնայ յարամնայ վիճակ ունենալ, ոչ սաստիկ բարձր և ոչ սաստիկ ստորին:

— Ի՞նչպէս ստորին, ըսաւ Միքայէլ. կ'ըմբռնեմ թէ պէտք եղածէն աւելի կրնայ բարձրանալ, բայց չեմ հասկընար թէ ինչպէս կրնայ վար իջնալ:

— Որովհետեւ պէտք բառին նշանակութիւնը շատ առաձիգ է. պէտքը կը տարբերի արդարեւ ըստ ժամանակի և ըստ երկրի. վայրենւոյն և կիրթ մարդուն պէտքը նոյն չէ, և ոչ նոյնպէս է հիւսիսային սառամանեաց տակ և հարաւոյ ջերմ կողմերը: Մի և նոյն երկրին մէջ պէտք կը փոփոխին ըստ զարգացման. Գաղղիոյ մէջ անցեալ դարու գործաւորն ամենեին չէր մտածեր ինչ որ հիմա ժամանակիս գործաւորը պէտք կը համարին: Կենաց 'ի պահեստ' անհրաժեշտ ապրուստին, բնակութեան, կահ կարասեաց և զգեստեղինաց հետ պէտք կը համարի առ հասարակ ամեն բան՝ որ ըստ պիտոյից և ըստ սովորութեան երկրին է. ուստի կերակուրը պէտք է շատ առատ և կերպ կերպ ըլլայ ոյժն ու առողջութիւնը պահպանելու համար. զգեստեղէնք ըստ օդոց երկրին ըլլան և ըստ կարելոյն վայելուչ. բնակութիւնն ալ ոչ միայն եղանակաց խառնակութենէն պէտք է պահպանէ, այլ և պէտք է որ ընտանիք կարենան հոն իրենց գործոցն զբաղիլ և վայելչութեամբ հոն բնակիլ. պէտք է որ այն բնակարանը կահ կարասիքն ու կազմածն ունենայ՝ որովք կարելի ըլլայ ըստ երկրին սովորութեանն ապրիլ. միով բանիւ՝ ըստ կլիմայից և ըստ եղանակաց չափով կրակ և լոյս պէտք է. աւելցնեմ նաեւ այս թուարկութիւնս ամբողջացնելու համար, թէ պէտք է նաեւ մանկանց

դաստիարակութիւն և ամենուն համար
կրթութեան նպաստք :

Այս պէտքն ինչպէս կը տեսնէք՝ ան-
հրաժեշտ պէտք չէ, այլ գրեթէ ան-
խուսափելի պէտք եղած է ամեն կողմ
երկրին ընդհանուր հարստութեամբն
ու սովորութեամբքը : Մեզմէ ամենայն
ոք առանց մանր քննելու գիտէ թէ իւր
դրացին ունի թէ ոչ՝ այս պէտքը . ու-
ճիկը պէտք է որ լեցընէ այս կարօտու-
թիւնս, և ոչ միայն գործաւորին՝ այլ
նաև կնոջն ու որդւոցը . միով բանիւ՝
պէտք է բաւէ ընտանեաց ապրուս-
տին : Կ'իմանաք հիմա թէ այնպէս ան-
հրաժեշտ պէտք չէ որ անկարելի ըլլայ
առ ժամանակ մը բան պակսեցնել .
իրաւ է որ պակսեցնելով կը նեղուինք,
գոռարաւ կ'ապրինք՝ սակայն կ'ապ-
րինք :

— Ըստ այսմ, ըսաւ Ռնորիոս, չահա-
ւոր կ'ըլլայ սակաւապէտ ըլլալու վար-
ժիլը, որով ամենայն պատահարաց
պատրաստ կ'ըլլանք :

— Գիտեմ՝ այս յատկութիւնդ, Ռնո-
րիոս, բայց չափազանցի պէտք չէ եր-
թանք . շատ և շատ անպատեհութիւն-
ներ կը ծագին կարևոր եղածն ալ չա-
փազանց ամփոփելէն . նախ առողջու-
թիւննիս վտանգի մէջ կ'իյնայ, ուժեր-
նիս կը տկարանայ և ճարտարութիւնը
ու արուեստը կորուստ կ'ընեն . ալ ոչ
մաքրութիւն, ոչ կրթութիւն և ոչ բա-
րեկեցութիւն կը մնայ . յետոյ՝ որովհե-
տե ոռճիկք այս պէտքիս համեմատ
կը կանոնաւորուին՝ համեմատաբար կը
նուազին . այն ատեն եթէ պատահի
որ առ ժամանակ մի վար իյնան՝ ան-
հնարին խեղճութիւն կ'ըլլայ . վասն զի
ապրուստն աւելի քան զկարելին կ'ամ-
փոփուի, ինչպէս որ կանխաւ ապացու-
ցի : Այս հանգամանաց մէջ է ահա
դժբախտն իռլանտա, ուր հանրական
թշուառութիւնը շատ ատենէ 'ի վեր
ժողովրդեան պէտքն ամփոփած է յան-
հրաժեշտ կարևորն 'ի պահպանութիւն
կենաց : Դոյզն արկածիւք ողորմելի խեղ-
ճութեան մէջ կ'իյնան բնակիչները :

— Ես աղէկ գիտէի թէ այսպիսի

խնայողութիւններ ընելն և զրկմունք
կրելն անմտութիւն է, ըսաւ Պօղոս
Պուադար :

— Մի փութար այս հետևանքս հա-
նելու իմ խօսքերէս, յարեց Տիւբրէ .
խնայողութիւնն ոչ երբեք ֆլասակար
է . երբ ազահ չենք մեղի և ընտանեաց
պէտք եղածը ժխտելու չափ՝ քիչ ան-
գամ կ'ըլլայ որ չափազանց խնայողու-
թիւն ընենք՝ որչափ չափազանց ալ ը-
նելու ըլլանք . այն խնայողութիւնն ըն-
տանեաց համար ապահով հիմն է յա-
ջողութեան . բայց առանձնական ըլլա-
լուն համար ոչ երբեք կրնայ ոռճիկները
նուազեցնել :

Այսպէս չըլլար քիչ զարգացեալ աղ-
գի, երկրին դրամագլխոյն և հարըս-
տութեան քիչութեան պատճառաւ . ա-
սանկ հանգամանաց մէջ՝ որովհետեւ ա-
մեն մէկու քիչ մասն կրնայ իյնալ, աղ-
քատաց մասը սաստիկ կը քիչնայ . պէտք
չատ ամփոփուած ըլլալով՝ ոռճիկք ալ
ըստ այնմ շատ վար կ'իյնան, և երբ ա-
նակնկալ նեղութիւնք վրայ հասնին՝
ժողովուրդն իսպառ անինչ ու չքաւոր
կը մնայ : Ուրեմն մեծապէս չահաւոր
հանգամանք է Գաղղիոյ պէս երկրի մը
մէջ այս՝ որ հարստութեան կէս դարէ
'ի վեր մեծ յառաջադիմութիւն եղած
ըլլալով՝ պէտքն աւելցած է ու ոռճիկք
չատ բարձրացած : Շնորհակալ ըլլանք
Աստուծոյ ասոր համար և աղօթենք որ
այս հանգարտ վիճակը չկորսընցնենք :

— Այս խօսակցութիւնները մինչև
հոս անժխտելի ճշմարտութիւն կ'երևայ
ինծի, ըսաւ Լէոնարտոս . սակայն տա-
րակոյս մ'ունիմ միայն . որովհետեւ առ
հասարակ ամեն երկրի մէջ ոռճիկն չա-
փը կանոնաւորողը պէտքն է, ըսել է
թէ ուրեմն այս չափս ուտելեացմէ կը
կախուի, այսինքն թէ երբ կերակրե-
ղէնք սուղ են՝ ոռճիկք աւելի կ'ըլլան,
և երբ աժան են՝ նուազ . սակայն ասոր
հակառակն երևցաւ այս տարի :

— Արդարեւ փորձը կը ցուցընէ, յա-
րեց Տիւբրէ, որ եթէ ոռճկաց չափը կը
կանոնաւորուի հասարակօրէն կենաց
պիտոյիցն համեմատ՝ բայց կերակրելի

րաց գինն անկէ կախումն չունենար, ուրուն պատճառը հիմա կ'ըմբռնէք: Ուտելեաց դիպուածական սղութիւն միշտ խառնակութիւն կը ծնանի ժողովրդեան վարժած չլլալուն պատճառաւ: Եթէ կարօտեալք շահած ստակնին ուտելիք գնելու կը ծախեն՝ այնպէս որ կարող չեն ըլլար նոյն ատենները զգեստ գնելու, դերձակք և նոյն գործոյ վերաբերեալ անձինք՝ մասամբ առանց գործոյ կը մնան և կը ստիպուին ձեռագործին աւելի աժան տալու: Միւս կողմանէ ալ ամենուն քիչ շահ ընելովը՝ գործատեալք վաճառուց գիները կ'իջեցնեն՝ ջանալով գնողներուն կարողութեանն յարմարիլ. ուստի նաև հարկ մ'է իրենց համար ռոճիկներն իջեցնելը: Զգեստեղինաց համար ըսածնիս հասկընալու է ամեն ուրիշ վաճառուց համար: Այս երկու պատճառաւ է որ ռոճիկք ուտելեաց պակասութեան ժամանակ փոխանակ աւելնալու կը պակսին:

— Ընդհակառակն մի և նոյն պատճառաւ կ'աւելնան, ըսաւ Միքայէլ, երբ կերակրեղէնք աժան ըլլան:

— Այսպէս կ'ըլլայ երբեմն. երբ կերակրեղինաց գինը կ'իյնայ՝ ուրիշ նիւթոց համար ալ դրամ կը մնայ, և այն ատեն յօժարութեամբ ալ աւելի գին կու տանք այն բաներուն. այնպիսի ժամանակ խնդրողութիւնն ալ ձեռակերտից աշխատութիւնը կը շատցընէ, և բնական հետեանք է որ ռոճիկք բարձրանան կամ բարձր մնան: Ուրեմն կերակրեղինաց գինը կարծուածին չափ ուղղակի ազդեցութիւն չունի ռոճկաց չափին վրայ:

Երբեմն կ'ըսուի թէ գործատեալք՝ երբ ուտելիք և ամեն ուրիշ բաները սուղ են՝ պէտք է գործաւորաց ռոճիկն աւելցնեն: Իրաւ է որ գործատէրը պէտք է բարեսրտութեամբ վարուի առանց կծծութիւն ընելու, ժամանակին համեմատ վճարքնին տալով. բայց աւելին չիկրնար ընել: Գործատէր մը նախանձորդութեան մէջ է ուրիշ ամեն գործատեարց հետ, և անոնցմէ աւելի ռոճիկ չիկրնար տալ. եթէ աւելի վճարելու ըլ-

լայ՝ նախանձորդները նուազ վճարելով, նին ապրանքն աժան կը շինուի, և ամենքն անոնցմէ կ'առնուն. ալ ինքը չիկրնար ծախել, և քիչ ատենէն կը փճանայ:

— Բայց, ըսաւ Անդրէաս, եթէ ուրիշ գործաւորք աժան գնով չուզեն աշխատիլ՝ ռոճիկք կը բարձրանան:

— Ստոյգ է, եթէ առնողներն ապրանաց գինը տան. ուստի եթէ ուրիշ գործաւորք չեն ուզեր աշխատիլ աժան գնով և ամենքն ալ գործ կը գտնեն, ըսել է թէ խնդրած ռոճիկնին ժամանակին համեմատ է: Այլ եթէ գործ չեն գտներ՝ ըսել է թէ ուղած գիներ, նին շատ բարձր է. և քիչ շահով կը ստիպուին աշխատելու, ապա թէ ոչ վիճակնին աւելի խեղճ կ'ըլլար բոլորովին անգործ մնալուն: Ուրեմն գործաւորաց շահաւոր չէ ռոճիկ պահանջել առանց նայելու թէ տուրևառի մէջ վաճառուց գինն ինչ է. պէտք է գոհ ըլլան ժամանակին համեմատ որոշեալ ռոճկաւ:

Այսու կը տեսնէք որ ռոճկաց քանակին որոշումն ոչ ըստ դիպուածոյ է և ոչ յառանձնական կամաց, և ոչ իսկ ըստ բարի զգացման. այն պայմաններով կանոնաւորեալ է որ ամենայն իրաց գինը կ'ուղղեն, այսինքն է ընծայութեան և խնդրողութեան համեմատ: Այս պայմաններս մանրամասնաբար քննենք յաջորդ խօսակցութեամբ:

—

ԻԲ.

Ռոճկաց քանակն ընծայութեան և խնդրողութեան համեմատ է: — Դաշնաւորութիւն և պահանջողութիւն գործաւորաց:

Բաւական ժամանակէ 'ի վեր երկրագործութեան նկատմամբ եղած բորբոքումը Գաղղիոյ զանազան կէտերուն վրայ տազնապողական կերպ առերէր: Գործաւորք մոլորամտաց ձայնձընած թիւր վարդապետութեամբքը խա-

բուած, և առաջնորդաց ոմանց հրապու-
րիցը տեղիք տալով՝ պահանջումներ կ'ը-
նէին որ իւրք իրաւացի չէր:

Երկաթագործք նեղութեան ժամա-
նակ դարձեալ աշխատիլ սկըսելուն
գոհ ըլլալով, մինչդեռ այլ ձեռակերտք
դադրած էին՝ տրուած ռոճիկն առանց
սւշադրութեան ընդունեցան. որ և իցէ
գնով այն ժամանակ բանիլն երջանկու-
թիւն կը համարէին, և մտքերնէն իսկ
չէր անցած պայմանադրութեան խնդիր
հանել. սակայն քիչ ատենէն տեսնե-
լով որ նոյն գործոյն համար բազմու-
թիւն աշխատաւորաց կը կանչուին՝ ի-
մացան թէ իրենց պէտք կայ, և ուզեցին
վաստակ ընել. այն առթով գրեթէ ա-
մեն տեղ աւելի ռոճիկ պահանջեցին:
Այս պահանջումն շատ բնական բան էր.
և որովհետեւ խնդրածնին իրաւացի էր
և գործոյն յաջողութիւն գտնելն հա-
ւանել կու տար՝ ամենուրեք առանց
դժուարութեան ռոճիկք աւելցան:

Այս առաջին յաջողութիւնը զիրենք
համարձակեցուց. երկու ամիս հազիւ
վրայ անցաւ՝ դարձեալ պահանջեցին որ
ռոճիկնին աւելցուի: Առաջին անգամ
կերակրելինաց բարձր գին ըլլալուն վը-
րայ պնդեր և ժամանակին պարագա-
յից մէջ հին սակով ապրելու դժուա-
րութիւնը ցուցեր էին. այս անգամ
ալ աշխատութեան գործունէութիւնը
պատճառ բերին, որով իրենց շատ յոգ-
նիլն և աւելի անդարար ուտելեաց
պէտք ունենալն, որպէս զի ուժերնին
չսպառի. ուստի կը խնդրէին որ ա-
ւուրչէքնին շատնայ ու հաւասարակցի
սաստիկ յոգնելուն ու ծախք ընելուն
հետ. միանգամայն կ'ուզէին որ յաւե-
լուածոյ ժամերուն աշխատութեան
կրկնապատիկ գին վճարուի քան ինչ
որ աւուրչէքի ժամերուն: Այս զանա-
զան խնդրուածքս իսկ արդար էին. սա-
կայն դարբնոցին տէրերը վախցան որ
զիջանելով՝ ուրիշ զիջողութիւն մ'ալ
ընելու չստիպուին. այլ յանձնարարա-
կան գործեր վրանին առած ըլլալով
գործաւորները չէին կրնար արձկել.
պէտք եղաւ ուղածնին կատարել:

Վախերնին իրաւ ելաւ: Գործաւո-
րաց պարագլուխ եղած էին անանկ
անձինք՝ որք անոնց շահը պաշտպանե-
լու պատրուակաւ՝ կը ջանային որ նոյն
օրերուն թիւր վարդապետութիւններն
յաղթանակեն: Դիտաւորութիւննին
ծածկելով՝ զգուշացան խնդրելէն որ եր-
րորդ անգամ ստակնին աւելցուի, յեն-
լու հաստատուն պատճառ չունենալով:
Շատ օրինաւոր էր նաև դարբնոցի գոր-
ծատեարց հանգամանքը պատեհ առ-
նելով՝ շահ ընելու փափաքնին, և ընդ-
դիմանալ չէր ըլլար եթէ ջանացած ըլ-
լային խնդիրն իրար մէջ հաշտութեամբ
յարմարցնել:

Սակայն այս կերպը չըբռնեցին. փո-
խանակ ռոճիկնին շատցընել ուզելու՝
մի և նոյն վախճանին դիմող պահան-
ջումներ կ'ընէին. ամենայն դարբնոցաց
համար ստիպողական նոր կանոնադրու-
թիւն կ'ուզէին. և կ'ուզէին որ աշխա-
տութեան ժամերը փոխուին և օրական
աշխատութիւնը սակիւ աշխատութեան
դառնայ, և ընդ մէջ ձեռնարկողին և
գործաւորին ոչ ոք միջնորդ ըլլայ, և
լրացուցիչ առաջնոց քանի մը ուրիշ
զգուշութիւնք ալ ծանրացնելով տեարց
վրայ:

Այս առաջարկութիւններէն ոմանք
անընդունելի էին, որովհետեւ պատ-
րուակաւ խափանելու գործաւորին տե-
րանց գործիք ըլլալը՝ զտէրերը գործա-
ւորաց կամացը խաղալիկ կ'ընէին. մէկ
քանին ալ գործաւորաց ազատութեա-
նը վնասակար էին. հանճարեղք և
գործունեայք՝ անջան և անկարող ընկե-
րակիցներէ կը կաշկանդուէին. սակայն
կային քանի մը առաջարկութիւնք որ
ընդունելի կրնային ըլլալ՝ եթէ ընդ մէջ
տերանց և գործաւորաց խնդրոյ նիւթ
ըլլային. բայց արդար պահանջմունք իսկ
անիրաւ կը համարուին՝ երբ հրամայո-
ղական կ'ըլլան առանց ունկնդրութեան.
նոյնպէս եղաւ այս պարագայիս մէջ ալ:

Ձուլական մեծ գործանոցաց առաջ-
նորդներն ալ ազատ չէին ուղածնին ը-
նելու. գրեթէ ամենքն յանձնառու ե-
ղած էին ստորագրութեամբ, և պայմա-

նեալ էին այս ինչ ժամանակի համար շատ մը երկաթի ձողեր հասցընելու . և այս յանձնառութիւնը պայմանադրեալ էին երբ ձեռագործական աշխատութիւնը շատ նուազ զին ունէր քան ինչ որ հիմա : Գործաւորաց նոր խնդիրքն այս ժամանակս վրայ դալով՝ ձուլարանաց տէրերը տագնապի մէջ էին , կամ կորստեամբ բանելու կամ դաշնադրութիւնը գլուխ չհանելու հետեանքն աչք առնելու : Եթէ այսպէս և եթէ այնպէս՝ տու գանքն անհրաժեշտ էր : Բայց ամենուն համար նոյնպէս չէր , յանձնառութիւննին մի և նոյն պայմաններով դաշնադրեալ չըլլալով . ուստի 'ի գործատեարց ոմանք գլուխ կախեցին պահանջմանց , այլք մերժեցին : Գործաւորը կուսակցութիւն կազմելով այս վերջիններուն գործանոցները խափանեցին , յորոց շատը այս արգելման առաջն առնուլ փորձեցին դրսէն գործաւորներ կանչելով . ասոնց գալուստը զանազան տեղեր բռնութեան և պայքարմանց պատճառ տուաւ , մինչև տէրութիւնը մէջ մտաւ զինուք յուզմունքը խաղաղելու : Գլխաւոր ձուլարաններէն եկած վերջին լուրերէն վտանգաւոր եռացումն կը վախցուէր . մերձ ընդ մերձ բորբոքումն առանձնական գործանոցներն ալ կը տարածուէր . գլուխները բռնկեր էին : Միայն Միլըպոյի կողմերը ծանօթ պատճառաց զօրութեամբ խառնակութիւնը սաստիկ չէր , բայց վախ կար որ հոն ալ սաստկանայ . ոռճիկը ուրիշ տեղեաց նման աւանին դարբնոցաց մէջ երկու անգամ աւելցեր էին , բայց գործաւորք իրենց սպառնական վերջապահանջը (ultimatum) տեարց ըրած չէին՝ մեծ գործանոցաց մէջ եղածին նման : Եւ սակայն մէջերնին կը վիճէին , թէ ինչ հնարից պէտք է ձեռք զարնեն , և այսմ սաստիկ կը հակառակէին քանի մը խելահաւք , աղէկ ըմբռնելով թէ բռնութեամբ ստացեալ զիջողութիւնը՝ աշխատաւորաց վիճակին բարելաւնալուն մեծ ազդեցութիւն չեն կրնար ընել :

Տիւրքի խօսակցութիւնները մտիկ

ընողներէն էին այս գործաւորք , թէպէտ դժբաղդաբար սակաւթիւք : Դարբնոցները հովտին մեկուսի մէկ մասին մէջ էին , և աշխատաւորք շուրջանակի խռնեալ իրենց բնակութեամբը պզտի գիւղիկ մը կը ձևացնէին , որուն հեռաւորութեամբը դժուարին էր 'ի վարժոց յաճախելը . ուստի վախ կար որ Տիւրքի դասերէն կրթեալ գործաւորք՝ ընկերակցաց վրայ ազդեցութիւն իսկ ունենալով՝ պիտի չկարենային չափաւորութեան մէջ բռնել զանոնք : Սակայն որչափ ալ ըլլար՝ Տիւրքի յոյսն անոնց վրայ էր , և կ'ուրախանար որ խօսակցութեանց կարգն եկեր էր անանկ նիւթոյ մը վրայ խօսելու՝ յոր անգիտութեան և կրից մոլորութիւնը կային : Համախմբութեան սահմանեալ օրն ասանկ սկըսաւ խօսիլ .

— Բարեկամքդ իմ , տեսանք որ ոռճկաց վերջին նուազական չափը՝ յորում կրնան տևողաբար մնալ՝ է այն որով գործաւորն ապրուստի համար անհրաժեշտ պէտք եղածը կը ստանայ : Իսկ բարձրագոյն աստիճանն յոր նոյնպէս կրնան տևել՝ այն է՝ յորում չկրնար դրամատէրը բաւական չահը ճշդել , դրամագլուխը վտանգի մէջ ձգելու ներքինութիւնը կրելու չափ : Այս վերջին ծայրերուն փոփոխութիւնքը կը կախուին գլխաւորապէս դրամատեարց աշխատելու առաջարկողներէ : Ճշդիւրսելով՝ ծախողք և ոչ գնողք աշխատութեան՝ սահմանողք են սակին :

— Ինչ , ըսաւ Անդրէաս , գործաւորք ուրեմն ոռճկին չափը կը սահմանեն . ես ինչուան հիմա կարծէի թէ տէրերն են :

— Ասանկ կը կարծեն գործաւորք , Անդրէաս . այս սխալմունքս առաջ կուգայ չգիտնալէն թէ իրենք վաճառող են աշխատութեան , և թէ ամեն վաճառքի գինն ընծայողութեամբ կը նուազի , և ընդհակառակն խնդրողութեամբ կ'առաւելու : Այս սկըզբանս հետեանքը տեսնենք :

Գործաւորք առ հասարակ ամեն մարդկան պէս ընկերութեան դրամագլխէն կ'ապրին , և ոռճկին չափը կը կախուի

ժողովրդեան և դրամագլխոյն մէջ եղած համեմատութենէն . եթէ փոքրիկ դրամագլխը բազմութեան անձանց մէջ բաժնենք՝ հարկաւ իւրաքանչիւրոց շատ փոքրիկ մասն կ'իյնայ :

— Բայց , Պ . Տիւբրէ , ըսաւ Միքայէլ , հարուստներուն դրամագլխոյն աղքատք չեն մասնակցիր . պարզ բան է :

— Թողութիւն կ'ընես , Միքայէլ . կը մասնակցին և միտքդ դրածէդ շատ աւելի . վասն զի ըստ քոյ բաժանմանդ՝ հարուստները գրեթէ ամենեւին բան մը պիտի չունենային , և ամեն աղքատ դոյզն բան մը կ'ունենար . մինչդեռ ուրովհետեւ գործն իրօք կը կատարուի՝ անդադար բաժինը կը նորոգուի : Միթէ շարունակաբար դրամագլխը բաժնել չէ ոռճիկ ձեով բաշխելը՝ որ անդադար կը կրկնուին և հետզհետէ աւելի գործաւորաց ապրուստ կ'ըլլան . արդ հարուստք և աղքատք չկարենալով աշխատցնել և սպառել որ և իցէ կերպով , բայց եթէ միահամուռ ամենուն ունեցածին համեմատ , որ է ըսել ըստ ազգային դրամագլխոյն , իրաւացի կը համարիմ ըսելս՝ որ եթէ ազգը շատ հարուստ չէ կամ խեղճ դրամագլխի ունի և մի և նոյն ժամանակ շատ գործաւոր ունի աշխատութեան մէջ իւրաքանչիւրին ինկած աշխատութեան բաժինը շատ դոյզն է :

— Ստոյգ է , Պ . Տիւբրէ , և կը տեսնեմ այսու թէ ինչպէս հարուստներու դրամագլխին անընդհատ կը բաշխուի ընդ մէջ գործաւորաց՝ իբրեւ յապրուստ կենաց :

— Տեսնենք հիմա , յարեց Տիւբրէ , երկրին շատ հարուստ չըլլալուն՝ այս ինքն բաշխելիք դոյզն դրամագլխի ունենալուն հետեանքը : Դոյզն դրամագլխը քիչ աշխատաւոր կ'ուզէ . ուստի գործելու համար ընծայուողաց թիւը խնդրողութենէն շատ ըլլալով , և աշխատաւորաց նախանձորդութեան իշնալովը՝ ոռճիկը նուազ կ'ըլլան . որչափ աւելի գործաւոր ըլլայ՝ այնչափ գործատեարք վաճառանոցին տէր կ'ըլլան և դրամոց զլուխներէն շատ շահ կ'ընեն :

— Ասիկա կը հասկըցուի , ըսաւ Լէոնարտ . թեթեւ դրամագլխի շատ գործաւորօք , թեթեւ ոռճիկ շատ դրամատիրով շահով :

— Աղէկ այլէկ , Լէոնարտ . հիմա համարինք թէ դրամագլխին աճի , և կ'աճի դրամատեարց ըրած շահերովը , և ահա շատ աւելի բազմութիւն աշխատաւորաց կը պահանջէ . իսկոյն այն ժամանակ նախանձորդութիւնը դրամատեարց մէջ կ'աւելնայ և կը նուազի յարգ ունեցող գործաւորաց մէջ . ուստի ոռճիկք պէտք է որ բարձրանան , և մի և նոյն ժամանակ դրամատեարց շահը կը պակսի :

— Յայտնի է , ըսաւ Լէոնարտ . և այս է ինչպէս առաջ ըսինք՝ միայն հակադարձաբար . մեծ դրամագլխի քիչ գործաւորով , բարձր ոռճիկ քիչ շահով դրամատեարց :

— Այս այսպէս է , Լէոնարտ . յառաջէ և վարպետ տնտեսագէտ մը կ'ըլլաս :

— Ի՞նչ է տնտեսագէտ , հարցուցին ոմանք միաձայն :

— Ուրեմն դեռ չեմ ըսած , բարեկամքդ իմ . քաղաքական տնտեսութիւն կը կոչուի այն ուսմունքն որ կը խօսի այն ամենայն խնդրոց վրայ՝ որ մեր խօսակցութեանցը նիւթ են ժամանակէ մը 'ի վեր , և տնտեսագէտ կը կոչուին քաղաքական տնտեսութեան զբաղողք : Արդ այս ուսման առաջին մեծագոյն սկզբունքն է իրաց գնոյն աճիլը խնդրողութեան համեմատ և նուազիլն ըստ ընծայութեան . կրնանք ըսել թէ յայսմ կը բովանդակի բոլոր ուսմունքը : Ըստ այսմ՝ Լէոնարտի քանի մը խօսքով համառօտած սկզբունքէն ծագելիք առաջին հետեանքն է , թէ ամեն տեղ ուր զլուխ դրամոյ առատ է՝ դրամատեարք պէտք է որ գոհ ըլլան քիչ շահով և աշխատութեան աղէկ հատուցումն վճարեն . այսպէս կ'ընեն նաև ամենքն յանձն առնելով այն ատեն ամեն բանի բարձր գին վճարել :

— Այս ալ նոր ապացոյց է , ըսաւ Անդրէաս , թէ հարուստներուն ընչից

շատնալն 'ի շահ է աղքատաց . որով կը հաւաստի ուրիշ կերպով ապացուցած . նիդ , թէ երկրի մը մէջ մեծատունք որ . չափ հարըստանան՝ այնչափ նուազ ե . կամուտ կը քաղեն գլխէն :

— Շատ կը զուարճանամ դու քեզմէ այս հետեանքս հանելուդ , յարեց Տիւրբէ . կ'իմանամ թէ ըսածներս աղէկ ըմբռներ ես . առաջ տանինք խօսքերնիս և տեսնենք թէ ինչ ուրիշ բան կրնայ ոռճիկը սահմանել : Եթէ ժողովուրդն աճի առանց դրամագլխոյն շատնալուն , եթէ օրինակ իմն կրկին կ'ըլլայ , աշխատաւորք կ'ընծայուին քան թէ կը խընդրուին , որով սակք վար կ'իյնան :

Եւ դարձեալ . դիտէք որ նպարեղի . նաց սղութեամբ սակք դիւրաւ վար կ'իյնան , վասն զի այլ սպառմունք կը պակսին և արդիւնաբերութիւնը կը նուազի . արդ առանց իրօք աւուրչէքին աւելնալուն՝ կերակրեղինաց սակաւադիւտ ըլլալովն արդեամբ սակարկութիւնը վար կ'իյնար :

— Չեմ հասկընար , ըսաւ Անդրէաս , բացատրէ մեզի այս բանս :

— Գործաւորին աւուրչէքն է ինչ որ կը շահի , յարեց Տիւրբէ , ծախքերն հոգալու համար . բայց օրական շահը նոյն մնալով եթէ ծախքը շատնայ՝ շահն ալ համեմատաբար կը նուազի , կրնայ անբաւական իսկ ըլլալ : Ենթադրենք օրը 3 ֆրանգ շահող գործաւոր մը և ընտանեացն համար քառսունսն ուն ծախք ընող . ուրիշ պէտքն հոգալու և պահեստի բռնելու համար քովը քսանսն ուն կը մնայ . բայց եթէ կերակրեղինաց սղութիւնը ստիպէ որ ապրուստին համար յիսունսն ուն ծախք ընէ , այլոց պիտոյիցն համար տասը միայն կը մնայ . արդիւնքը նոյն է իրեն համար , իբրեւ թէ ուտելիք շատցած չըլլային և ոռճիկը յիսունսն ուն եղած ըլլար . ընդհակառակն կերակրեղինաց նուազումը ասոր հակառակ արդիւնք յառաջ կը բերէ , այնպէս իբրեւ թէ ոռճիկք աւելնային :

— Նորօրինակ հետեանք մ'է , ըսաւ Անդրէաս , որուն երբեք մտադրութիւն ըրած չէի . և սակայն ամենապարզ է :

— Այս ամեն բանէն կ'երևայ , կցեց լէոնարտ , թէ ինչպէս սխալ կը մտածէինք համարելով թէ տէրութիւնը կրնայ կանոնադրութեամբք աղղեցութիւն ունենալ ոռճկաց վրայ , կամ որոշեալ չափի մէջ պահելով և շատ ինկած ժամանակնին բարձրացնելով , և կամ ուտելեաց գնոյն բարձրութեանն հաւասարեցնելով՝ երբ սուղ են , և կամ ուտելեաց գինը վար իջեցնելով հաւասար ոռճկաց : Որովհետեւ աշխատութիւնը վաճառք է՝ ոռճիկը պէտք է որ իբրեւ գին ամենայն վաճառուց կանոնաւորի ըստ կամաց ծախողին և գնողին : Ամեն բան ընդ մէջ տեարց և գործաւորաց կը կատարուի . ըստ այսմ իրաւունք ունին գործաւորք վիճիլ շահերնուն համար , ինչպէս վաճառականք և դրամատեարք շահու համար կը հակաճառին իրենց վաճառանոցներուն , խանութներուն և հաշուէսինեկաց մէջ :

— Յայտնի է , լէոնարտ :

— Ուրեմն ինչո՞ւ տէրութիւնը կ'արգելու գործաւորաց միաձայնիլն , և երբեմն խստիւ իսկ կը պատժէ կուսակցութիւն կազմողները :

— Որովհետեւ , բարեկամ , ընկերութիւնք աւելի ազատամիտ են քան թէ առանձին անձիւք . մենք մեզի համար ազատութիւն կամ մանաւանդ թէ անկախութիւն կ'ուզենք և այլոց համար ոչ . արդ տէրութեան պարտքն է՝ ներկայացնող ըլլալովը զընկերութիւն , ամենուն ազատութիւնն ապահովել և ումանց խստասրտութեանը դէմ կենալ : Ամեն անգամ որ բուռն , ապօրէն և ազատութեան հակառակ հնարիւք՝ վաճառականք , գործակալք , ընկերութիւնք ուղեր են օրէնք դնել բնականէն տարբեր չափ որոշելու բանի մը գնոյն՝ տէրութիւնն անոնց դէմ հակառակեր է , ինչպէս որ ընդդիմացեր է գործաւորաց՝ երբ բռնի ճարտարադիտաց դէմ կամ քերնին ուղեր են առաջ տանիլ :

— Շատ աղէկ կ'ընէ : Բայց , Պ . Տիւրբէ , ոռճկին քիչ եղած ժամանակ չուզել աշխատիլը հին պայմաններով՝ բռնի

կամք առաջ տանիլ ըսել չէ, այլ միտք հասկընալու ջանք: Տէրերն ազատ են ընդունելու կամ մերժելու:

— Ոչ երբեք, ըսաւ Պրոնտոյ, ինչպէս որ դու երբ անինչ ես և ուրիշ դրաւ զանք չես գտներ՝ ազատ չես ընդունելու կամ մերժելու տրուած ոռճիկը. աշխարհիս վրայ, բարեկամ, երբեք կատարեալ ազատութիւն չկայ ոչ տեւրանց և ոչ գործաւորաց համար. երբ գործակալք յանձնառութիւններ ունին՝ և անպակաս միշտ ունին, ուր կը մնայ ազատութիւնին ընդունելու կամ մերժելու, եթէ մի և նոյն արուեստի գործաւորք միաբանին շառայելու այս ինչ պայմանօք, և մանաւանդ երբ բռնութեամբ աշխատելէ ետ կեցընեն զիջանոցները: Աշխատութեան դադարումն այս գործակալներէս շատին համար ոչ միայն շահու մնաս է, այլ և յաճախ ընչից կորուստ և երբեմն սնանկութեամբ թշուառանալու պատճառ: Սիրուն ազատութիւն է իրաւցընէ այս ազատութիւնը:

— Ըսածներուդ մէջ քանի մը ճշմարտութիւն կայ:

— Կարծածէ՞դ աւելին կայ, լէոնարտ, յարեց Տիւբրէ. դաշնաւորութիւն ինչպէս որ կը կազմուին յաճախ՝ բովանդակ կործանումն են ազատութեան. աղէկ ուշ դիր ըսելիքիս. ոչ առ ի շահ տերանց օրէնքը կը պատուհասէ զայնս, այլ առ ի շահ գործաւորաց. ոչ գործաւորաց դէմ տէրերուն պաշտպան կը կենայ՝ այլ գործաւորներուն պաշտպանութիւն կ'ընէ հակառակ տերանց:

Եթէ դաշնաւորութիւնք սոսկ գործաւորաց միութիւն ըլլային՝ աւելի ոռճիկ ընդունելու ջանիւք, օրէնքը միջամուխ չէր ըլլար. իրաւունք էր, իրենց շահը կը դիտէին. եթէ կը խաբուին՝ վայ գլխընուն. ազատութեան հետեանք է սխալմունքն ու գէշ ընտրութիւնը: Բայց երբ կուսակցութիւնն այլոց ազատութեանը մնասակար կ'ըլլայ՝ եղեռնաւոր է և տէրութեան պարտքն է մէջ մտնելը. արդ կուսակցութիւնը մնասող է ազատութեան ամեն անգամ որ գոր-

ծաւորք բռնութեամբ և սպառնալեզր կ'արգելուն ոմանց այս ինչ գնով աշխատին. և առ այս կը յանգին ամենայն կուսակցութիւնք, կամ որ նոյն է դաշնաւորութիւնք: Երբ կ'ըմբոստանան գործաւորք ու չափազանց վարձք կը պահանջեն՝ կը գտնուին միշտ շատ բանուորներ որ տերանց դրած պայմաններովը կ'ընտրեն աշխատիլ, բայց բռնութեամբ կ'արգելուին: Գործաւորաց համար արգելք չկայ չափազանց վարձք պահանջելուն՝ երբ անանկ հարկ համարին, բայց յանցաւոր են աշխատելու պատրաստական եղողներն արդիւելով:

— Եւ սակայն այս է միայն հնարքն՝ ըսաւ Պօղոս Պուադար, ստիպելու զտերերն՝ որ յանձն առնուն պայման մը՝ յորում է ամենայն գործաւորաց շահը:

— Ամենայն գործաւորաց շահաւոր չըլլալուն ապացոյց է, ըսաւ Տիւբրէ, ջանալին ետ կեցընել զանոնք՝ որ լաւագոյն կը համարին ընտանիքին հոգալ յիսուն առողջ աշխատելով, քան թէ նեղուիլ և նեղել երեք ֆրանգ առնելու ցնորական յուսով: Այս կուսակցութեանց զրգուիչք զրեթէ միշտ ամուրի եղողներն են, որ շատ բռն չունին, և դիւրաւ կարենալով աշխատութենէ ետ կենալ՝ ընտանեաց խեղճ հայրերուն վրայ կը բռնանան, որոնց համար կործանումն է այդ բանը. ասիկա անիրաւութիւն և թիւր մտածութիւն է:

Կամ կը համաձայնին գործաւորք ըմբոստանալու և կամ ոչ. եթէ կը համաձայնին՝ բռնութեան պէտք չըլլար. եթէ կը տարաձայնին՝ ստիպելն անիրաւ է, նաեւ անօգուտ. վասն զի կամ շատ գործաւորք պատրաստական են աշխատելու և կամ կարի սակաւք. եթէ շատ են՝ ամենեին անիրաւ է որ խումբ մը մարդիկ ուզեն օրէնք դնել բազմութեան. եթէ քիչուոր են՝ քանի մը գործաւորք չեն կրնար հասարակաց պէտքը լեցընել՝ և ոչ գործակալի մը յանձնառութիւնքը կատարել, և կամ ճարտարագիտի մը մեքենաները բանեցնել, որոնք միայն օգտակարապէս կրնան գործել:

բազմութեամբ բազկաց։ Ուստի հարս-
տահարելոց պաշտպան կեցող օրէնքն
իրաւամբ միջամուխ կ'ըլլայ յերաշխա-
ւորութիւն այլոց բռնաբարեալ ազա-
տութեանը։ Նաեւ իրօք պաշտպան կե-
ցող կ'երեւայ՝ երբ գործաւորաց ժողո-
վակն արգելք կը հանէ գործատան մը
դէմ խափանելով գործաւորաց հոն եր-
թալ աշխատիլը։

— Բայց ի՞նչ ընելու է, հարցուց Պօ-
ղոս Պուաղար, տէր մը խստասրտու-
թենէն ու անիրաւութիւններէն ետ կե-
ցընելու և արդարախոհ ընելու համար։

— Դարձեալ նոյնը կ'ըսեմ քեզի,
Պօղոս. կամ ամեն գործաւորը համա-
խոհ են և կամ ոչ. եթէ համախոհ են՝
աւելորդ է բռնութեամբ արգելուլ որ
այն անիրաւ տիրոջ քով չերթան աշ-
խատելու. եթէ համախոհ չեն՝ անիրա-
ւութիւնն անոնցն է որ անձնական կիր-
քերնին դո՛հ ընելու համար ուրիշ գոր-
ծաւորաց ազատութիւնը կը բռնաբա-
րեն։ Կ'ընդունիմ թէ գործատէրն ալ
կրնայ անիրաւութիւն ընել, որովհետեւ
ինքն ալ քիչ շատ գործաւորաց պէս
անկատար է. եթէ այս անիրաւու-
թեամբս հանդերձ կը գտնուին գործա-
ւորք որ երթան քովն աշխատին՝ ըսել
է թէ շահ ունին. ինչո՞ւ ուրեմն արգե-
լուլ երբ իրենց բանին ձեռք կու տայ։

— Ուրեմն ըստ ամենայնի կը պար-
սաւես դաշնաւորութիւնքը, հարցուց
Լէոնարտ։

— Այո, Լէոնարտ. գործաւորաց դաշ-
նաւորիլը միշտ բռնութեան և ճնշման
ցոյց է. բարեբարոյ մարդն ոչ երբեք
կրնայ բռնութեան հաւանիլ՝ բայց եթէ
արդար խնդրոյ մը յաղթանակը տես-
նելու համար. երբ իրաւունքն իրա-
ւունք է՝ ինքնին իսկ կը յաղթանակէ
գորութեամբ իրաց. թերեւ աւելի ժա-
մանակ կ'ուզէ՝ բայց յաջողութիւնը տե-
ւողական է. իսկ անբանական գորու-
թիւնը միշտ անցողական։ Այս ալ կայ
որ դաշնաւորութիւնք անիրաւութիւնք
են միշտ հասարակաց նկատմամբ, ո-
րով կը ստիպուին ամենքը աշխատու-
թեան աւելի վճարք տալու՝ քան ինչ որ

կ'աժէ. օրինակ իմն, երեք ֆրանգ տա-
լու այն բանին՝ որ յիսուն սուղ կարելի
էր առնուլ. համարինք թէ կօշկակար
ես և ամեն արուեստաւորները կը ստի-
պես որ վեց ֆրանք վճարեն հարիւր սու-
աժածին։

— Իրաւ է, Պ. Տիւրբէ. միայն զմեզ
մտածելնէս՝ այսմ միտ չենք դնել։ Բայց
եթէ իսպառ արգելուս գործաւորաց
դաշնաւորիլն՝ ինչպէս կրնան ռոճիկնին
շատցընել. միթէ կը դատապարտես
նաեւ ռոճիկնին շատցընելու պահանջո-
ղութիւննին։

— Ձեմ դատապարտել իբրեւ անի-
րաւ և ազատութեան հակառակ բան՝
ինչպէս որ է դաշնաւորուիլը. բայց գրե-
թէ միշտ անօգուտ են և յաճախ վնաս-
սակար. առաջին անվրէպ արդիւնքն
այնմ է՝ պահանջող գործաւորաց նե-
ղութիւնը շատցընել. որովհետեւ ալ
չեն աշխատիր՝ կը սպառին տնտեսեալ
դրամք և անողորմ զրկումներ կը հար-
կադրեն իրենց ընտանեացը։ Պահան-
ջողութիւնք եղել են որ երեք ամիս՝ վեց
ամիս և շատ աւելի տեւել են. համա-
րինք օրը երեք ֆրանգ շահող գործա-
ւորներ որ տասը սուղ տուելի առնե-
լու համար պահանջողութիւն ընեն ու
աշխատիլ չուզեն՝ ինչպէս որ ստէպ կը
հանդիպի. տեսէք թէ ինչ անբաւ կո-
րուստ, եթէ մանաւանդ շատ արուես-
տաւորք կ'աշխատին նոյն գործոյ մէջ,
և որչափ նեղութիւնք ընտանեաց։

Երբեմն այս պահանջողութեան թի-
կունք ըլլալու համար արուեստակից
գործաւորաց ընկերութիւնք անգործ
ընկերակցաց համար բաշխել են ի-
րենց ինչքը զոր նեղութեամբ դիզած
են՝ ի նպաստ հիւանդութեանց կամ
տագնապոլական աւուրց։ Տեսնուած
է յԱնգղիա այս կերպ ընկերութեանց
հարիւրաւոր հազարներով ծախք ընե-
լը, և այնու հանդերձ ստիպուել են
ետ կենալու իրենց ձեռնարկէն՝ ցա-
ւելով յանօգուտ ստակնին փճացնել-
նուն։ Ժամավաճառ պահանջողութիւնք
կործանումն են մանաւանդ գործաւո-
րաց համար. շատ արուեստք իսկոյն կը

սորվին. առանց այսմ գործաւորք պէտք չէին ունենար դաշնաւորիլ աւելի վարձք ստանալու համար. վասն զի ճարտարութիւն կամ տաղանդ պահանջող ամենայն աշխատութիւն՝ առանց դաշնաւորութեան իսկ աղէկ վարձք ունի. ուստի եթէ պահանջողութեան վախճանն է դիւրին աշխատութեան գինը սովորական ածէքէն աւելի բարձրացընել մէկէն այս գործաւորաց տեղ այլք կը յաջորդեն, որոնք շուտ մը կը վարժին նոյն արուեստին մէջ. և երբ գործէ ետ կեցողք դարձեալ աշխատիլ յանձն կ'առնուն՝ կը տեսնեն որ արուեստակցաց թիւը շատցեր է և ամենուն համար գործ չկայ և ոչ իսկ հին գնով: Այսպէս կ'ըլլայ շատ անգամ շատ գործաւոր բանեցնող արուեստից մէջ:

— Այս բանս կարելի է, ըսաւ Պօղոս Պուադար, երբ գործաւորաց պահանջ մոնքն անիրաւ են. բայց եթէ հիմն ունին և գործատեարք չեն ուզեր հաւանիլ ռոճիկը շատցընելու՝ ինչպէս ստիպելու է զիրենք:

— Ըսէ ինձի, Պօղոս. եթէ ծախող մը ուղէ ստիպել զքեզ որ վեց ֆրանգ տաս ապրանքի մը համար՝ մինչդեռ հարիւրս ուռ կ'ուզես տալ, ծիծաղելի կը համարիս և զանց կ'ընես ապրանքն առնուլը. և սակայն ծախողն իրաւունք կրնայ ունենալ. կարելի է ապրանքն այն գնով կ'ըլլայ որ չիկրնար վեց ֆրանգէն պակաս տալ. չես հաւտար՝ ուրիշ տեղ կ'երթաս. բայց երբ ուզած գնովդ չես կրնար առնուլ՝ վերջապէս վեց ֆրանգը կու տաս:

Նոյնն է նաև աշխատութեան համար. կարծես որ աշխատութիւնդ չորս ֆրանգ կ'աժէ. կարելի է քեզի համար այնչափ կ'աժէ, սակայն գործատէրը երեք ֆրանգ կ'աժեցընէ, ապրանքին նոյն ժամանակ ծախուելուն, նախանական նիւթոց գնոյն և ուրիշ ծախուց համեմատ. ինչո՞ւ համար դու միայն դատաւոր պիտի ըլլաս իր և քու մէջ՝ երկուքնուդ ալ շահուն դպչող բանին համար: Գործատէրը տալիքը գիտէ, դու ալ պէտքդ. եթէ ուզածիդ չափ

չիկրնար տալ՝ որով իրաւամբ կ'ուզես բռնադատել:

— Սակայն եթէ գործատէրն անոնց ուզած գինը կարենայ տալ և աւելի շահ ընելու համար չուզէ՝ ինչպէս որ ստէպ կը տեսնուի, ինչ ընելու է ապա երբ գործաւորք իրաւունք ունին:

— Իրաւունքը հասկըցնել և հանդարտութեամբ հակաճառիլ. եթէ հիմն ունին՝ անշուշտ կը յաղթանակէ: Կ'ըսես թէ ստէպ կը հանդիպի որ գործատէր մը կրնայ աւելի գին տալ և չուզեր. այս բանս երբեմն կրնայ պատահիլ, այլ եթէ կը համարիս թէ ստէպ հանդիպի և երկայն տևէ՝ շատ կը սխալիս: Իսկոյն նախանձորդութիւնն արգելք կ'ըլլայ այնմ:

Գործաւորք երբ ռոճիկնին շատցընել կը խնդրեն. ոչ թէ գործոյն քիչ բանած ժամանակը. այնչափ անմիտ չեն. այլ միշտ երբ գործն աղէկ կը բանի. երբ ամենք զբաղած են, և գտնուածէն աւելի աշխատաւոր կը վնտըռուի: Բայց այն ատեն համարինք թէ գործատեարք չեն ուզեր աշխատութեան այն գինը տալ ինչ որ կարելի է տալը. աշխատաւորք սակաւագիւտ ըլլալուն՝ միշտ կը հանդիպի որ գործատեարք ոմանք նախանձորդութեամբ վճարեն աշխատութեան իսկապէս աժած գինը, ապահով ըլլալով գործաւորներն իրենց ձգելու և բազմութեան պատճառաւ մեծագոյն օգուտ ընելու. գործաւորք ասոնց կ'երթան. ուրիշ գործատեարք ալ կը ստիպուին նոյնպէս ընելու: Երբ Պետրոս ու Պօղոս աշխատութեան մը համար յիսուռն ուռ կու տան՝ եթէ Յակոբն ու Յովհաննէս երեք ֆրանգ տան՝ պէտք է որ Պետրոսն ու Պօղոսը նոյնպէս տան. ապա թէ ոչ գործաւորք կը թողուն կ'երթան:

— Ըստ այսմ, վրայ բերին շատ գործաւորք, ուրեմն պահանջողութիւնք ամենեկին անօգուտ են:

— Չեմ ըսեր, բարեկամք, թէ միշտ անօգուտ են. շատ քիչ սկըզբունք կան որ բացարձակ ըլլան. կրնայ երբեմն պահանջողութիւնն շահաւոր ըլլալ գործաւորաց համար, ներելով որ իրաւունք

նին ցուցնեն և գործատեարց հետ շա-
հերնուն վրայօք խօսին . բայց հանդարտ
և ոչ բռնի պահանջողութիւն կ'ըլլայ ա-
սիկա . առօրեայ բան՝ միայն միտք հաս-
կընալու չափ : Եւ սակայն այս ալ այն-
պէս վտանգաւոր է , չափն անցնիլն՝ աւ-
րուիլն ու դառնանալն այնպէս դիւրին՝
մէկէն կիրք մտնելուն պատճառաւ , որ
ես խորհուրդ կու տամ գործաւորաց
ասկէ ալ ետ կենալու :

Համառօտենք ուրեմն . գործաւորը
գլուխ գլխի տալով ու միանալով՝ — թող
անկէ ծագած չար արդիւնքն զոր բա-
ցատրեցի , — չեն կրնար յարատե բար-
ձրութեան մէջ մնայուն ռոճիկ ապահո-
վել իրենց՝ միայն թէ գործոյն պէտք ե-
ղած ամեն գործաւորը միաբան չըլլան .
թէպէտ և այնպիսի առթի մէջ պահան-
ջողութեան հարկ չկայ , վարձք բնա-
կան կ'աւելնան : Միայն դրամագլխոյն
նկատմամբ ժողովրդեան յարաբերու-
թիւնը կրնայ յարատե ազդեցութիւն
ընել ռոճկաց չափին վրայ . եթէ դնենք
որ ժողովուրդն աւելնայ՝ այն ատեն ան-
վրէպ դինը կ'իյնայ . և եթէ համարինք
որ հասարակաց հարստութիւնը շատ-
նայ՝ գործակալք որչափ ալ հակառակ
ջանան՝ վարձք պէտք է որ բարձրանան :

Իսկ պահանջողութիւնք և դադար-
մունք՝ ռոճկաց վրայ ձախորդ ազդեցու-
թիւն ունին՝ դրամագլուխը նուազեցնե-
լով . վասն զի այն ժամավաճառութեան
ատեն դրամագլուխը անբեղուն են .
տեարք և գործաւորք կը սպառեն ա-
ռանց արդիւնաբերութեան : Այսպիսի
անգործութենէ ետքը՝ ինչպէս ամեն
յուզմունքէ ետքն որ կը դանդաղեցնեն
զաշխատութիւն՝ միշտ ազգային դրա-
մագլուխը պակսած է : Այս ալ անգոր-
ծութեան մէկ նոր անպատեհութիւնն
է , զոր պէտք էր յիշել :

ՌԱԲԷ

կը շարունակուի :

ԵՐԳ ՄԵԾ ՍԻՐՈՅ

« ԲՈՒՆ Է ԻՐԲԷ ՂԵՄԱՅ՝ ՍԷՐ » , կանչեց ամենէն իմա-
տուն անուանեալ մարդն ալ , Սողոմոն . և անշուշտ ինքն
չէր որ նախ զայն զգաց , այլ գոնէ ամենէն հին և զօրաւոր
գրողն է մեզի համար այն կրից վայրօք՝ որ ամենէն խոր
ազգած է՝ ի սիրտս , և ամենէն բարձր և ազգու ձայներ լսե-
ցուցեր է : Սակայն այն ատեն անտարակոյս ամենախոր և
ամենաբարձր կ'ըլլայ սերն և իր բացատրութիւնն՝ երբ իր
առթի ըլլայ ճշմարտապէս ամենասիրելի . վասն զի եթէ
առաջին տաճարաշէնն (Սողոմոն) մահուան սաստկութե-
հաւասարեցուց զՍԷՐ , երկրորդ տաճարաշէնն (Զօրա-
բարէլ) ըսաւ . « Քան զամենայն յաղթող է ճշմարտու-
թիւն » : Երբ ճշմարտութիւն և սէր միաբանին արժանա-
պէս՝ իրենց ձայնն ալ զօրաւոր և յաղթող կ'ըլլայ քան
զամենայն ձայնս և երգս . « և մնայ յաւիտեանս » :

Այսպիսի ձայներէն մէկն է հետեւեալ Երգն սիրոյ . ո-
րոյ մէջ հոմերական և անակրէոնեան արուեստ չկայ , (մա-
նաւանդ մեր պարզ և արձակ թարգմանութեան մէջ ,)
այլ սաստկութիւն զգացմանն և համարակութիւն բա-
ցատրութեանն՝ ոչ միայն կը գերազանցէ զանոնք և անոնց
նմանիքը , այլ և խիստ քիչ թուով իրեն հաւասարող ու-
նի , և հազիւ գտուին : Աւելի ալ զարմանալի կըրնայ
համարուիլ երբ յայտնուի հեղինակն տկար սեռէ անձ
մը , կին մը , ԹԵՐԵԶԻԱ անուամբ . որոյ համբաւն լցած է
զեկեղեցի և զաշխարհ , և անոր համար իր անունն ալ ընդ-
ունելի եղած նաեւ մերայոց և օտար արեւելեայ քրիստո-
նէից , որք տարուէ տարի տօնեն կամ յիշեն զնա (յ՝ 3—15
հոկտեմբերի) :

Կ'ապրիմ ես առանց ինձմով ապրելու . և ա-
նանկ գերագոյն կեանքի մը կը սպասեմ փափա-
գանօք , որ կը մեռնիմ չմեռնելուս համար :

Այս միութիւնս ընդ Աստուծոյ , և այս սէրս
որ ոյժ կու տայ կենացս , զԱստուած ինծի գերի
կ'ընեն և սիրտս ազատ կը թողուն . բայց այնքան
ծանր վիշտ է ինծի զԱստուած ինծի գերի աեսնել ,
որ կը մեռնիմ չմեռնելուս համար :

Ա՛հ . ի՞նչ երկայն է այս կեանքս . ի՞նչ դառն է
այս պանդխտութիւնս . ի՞նչ մութ է այս բանտս .
ի՞նչ ծանր են հոգիս կապող շղթաներն : Միայն
ազատութեան սպասելս իսկ այնքան սաստիկ կըս-
կիծ կու տայ ինծի՝ որ կը մեռնիմ չմեռնելուս
համար :

Ո՛հ . որքան դառն է կեանք՝ երբ մարդ չի կրը-
նար վայելել զԱստուած : Եթէ քաղցր է սէր ,
երկայն սպասելն ալ դառն է : Տար Աստուած որ
ազատէի այս բեռէս՝ որ ծանր է քան զերկաթ .
վասն զի կը մեռնիմ չմեռնելուս համար :

Կ'ապրիմ միայն այս յուսով որ պիտի մեռնիմ .
վասն զի այս կեանքս լմննալով կ'ապահովէ իմ
յոյսս : Ո՛վ մահ , որով կեանք կը ստանանք , մի
ուշանար , քեզի կը սպասեմ , և կը մեռնիմ չմեռ-
նելուս համար :

Տես , ի՞նչպէս զօրաւոր է սերն , ծով կեանք , և
մի ձանձրացընէր զիս . տես , որ զքեզ վաստակե-
լու համար՝ պէտք է զքեզ կորուսանել : Թող
գայ այն քաղցր մահն . թող գայ այն զուարճալի
օրհասն . վասն զի կը մեռնիմ չմեռնելուս հա-
մար :

Ճշմարիտ կեանք՝ երկնաւոր կեանքն է . բայց
չենք կըրնար վայելել զայն՝ ինչուան որ չի լմննայ
երկրաւորս : Ո՛վ մահ , մի արհամարհեր զիս . ես
նախ մեռնելով կ'ապրիմ , վասն զի կը մեռնիմ չմեռ-
նելուս համար :

Ո՛վ կեանք , ի՞նչ կըրնամ տալ իմ Աստուծոյս՝
որ յիս կեայ . կամ ի՞նչ կըրնամ ընել իրեն հա-